

А. Зянько

Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск

A. Zenko

National Institute for Higher Education, Minsk

УДК 94:379.81"18/19"(476)

СТАНАЎЛЕННЕ І РАЗВІЦЦЁ ТУРЫСТЫЧНАЙ І ЭКСКУРСІЙНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ У XIX – ПАЧАТКУ XX СТ. У БЕЛАРУСКАЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ

FORMATION OF TOURIST AND EXCURSION ACTIVITIES IN THE ON BELARUSIAN LANDS IN THE XIX – EARLY XX CENTURY IN BELARUSIAN HISTORIOGRAPHY

У артыкуле аналізуецца ступень даследаванасці турыстычна-экскурсійнай справы на беларускіх землях у XIX – пачатку XX ст. ў беларускай гістарыяграфіі. Разглядаюцца пытанні перыядызацыі гісторыі турызму, перадумой зараджэння і развіцця турыстычна-экскурсійнай справы, фарміравання розных відаў турызму.

Ключавыя словы: гістарыяграфія; перыядызацыя; падарожжа; турызм; экскурсіі; гісторыя турызму; Беларусь.

The article analyzes the stage of investigation of touristic-excursion rights in the Belarusian lands in the XIX century is a patch of the XX century in the Belarusian historiography. The issues of periodization of the tourism history, the precondition for the origin and development of tourism and excursion business, the formation of different types of tourism are considered.

Keywords: historiography; periodization; traveling; tourism; excursions; history of tourism; Belarus.

Тэма зараджэння і развіцця турыстычна-экскурсійнай справы на беларускіх землях у XIX – пачатку XX ст. вывучана не ў поўнай меры. У савецкай і сучаснай расійскай гістарыяграфіі яна практычна не закранаецца, у беларускай гістарыяграфіі актывізацыя даследаванняў гісторыі турызму Беларусі назіраецца з канца 90-х гг. мінулага стагоддзя. У асноўным яна прадстаўлена асобнымі главамі манаграфій і артыкуламі, вучэбнымі дапаможнікамі. Практычна ўсе даследчыкі разглядаюць праблему станаўлення і развіцця айчынной турыстычна-экскурсійнай справы ў XIX – пачатку XX ст. у рэчышчы развіцця расійскага турызму, так як узаемазвязь працэсаў выклікана знаходжаннем у гэты час беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі.

У беларускай гістарыяграфіі адсутнічае адзінае меркаванне наконт перыядызацыі гісторыі турызму. У яе аснову даследчыкі ўкладаюць розны комплекс фактараў – агульнагістарычную перыядызацыю, развіццё тэхнічнага прагрэсу, сацыяльныя і культурныя пераўтварэнні, улічваюць сусветныя і еўрапейскія тэндэнцыі.

Адной з першых спроб навуковага падыходу да разгляду гэтага пытання стала перыядызацыя, прапанаваная ў дапаможніку для студэнтаў факультэта міжнародных адносін «Турызм у Беларусі». Яго аўтары (Л. М. Гайдукевіч, А. І. Тарасёнак, Д. Р. Рашэтнікаў і Н. І. Паляшчук) выдзяляюць наступныя этапы развіцця турызму на беларускіх землях:

1-ы этап – развіццё турызму ў Беларусі ў перыяд зараджэння турызму як новай сацыяльна-эканамічнай з’явы (пач. XIX ст. – 1918 г.);

2-і этап – развіццё турызму ва ўмовах сацыялістычнай мадэлі гаспадарання (1919–1990-я гг.);

3-і этап – развіццё турызму ў перыяд станаўлення рынкавых адносін у Рэспубліцы Беларусь (з 1991 г.) [13, с. 20–23].

Яны лічаць, што перыяд, пачынаючы з Полацкага княства (IX ст.) да XIX ст., з’яўляецца перадэтапам развіцця турызму, таму што «турызму як такога» не існавала, а выражаўся ён толькі падарожжамі знаці і паломніцтвам. Даследчыкі сцвярджаюць, што «развіццё турызму як сацыяльна-эканамічнай з’явы ў Беларусі пачынаецца ў XIX ст.» [13, с. 20]. На іх думку гэта выклікана прамысловай рэвалюцыяй, уцягваннем у падарожжы больш шырокіх грамадскіх пластоў насельніцтва, змяненнем структуры спажывецкіх запягтаў буржуазіі і інш. Аднак азначаныя працэсы, па меркаванню аўтараў, на беларускіх землях набылі слабаакрэслены характар.

У манаграфіі «Гісторыя турызму ў Беларусі» Г. Ф. Шапавал не прадстаўляе ўласнай перыядызацыі гісторыі турызму, а разглядае яго зараджэнне і развіццё на беларускіх землях са старажытных часоў да пачатку XXI ст. на аснове агульнагістарычнай перыядызацыі і найбольш падрабязна даследуе савецкі перыяд [16].

У вучэбным дапаможніку «Арганізацыя турызму» змешчана наступная перыядызацыя, якую аўтары (А. П. Дуровіч, Н. І. Кабушкін, Т. М. Сяргеева і інш.) лічаць агульнапрынятай:

1. Да пачатку XIX ст. – элітарны турызм, зараджэнне спецыялізаваных прадпрыемстваў па вытворчасці турыстычных паслуг.

2. XIX ст. – Першая сусветная вайна – рэвалюцыйныя змены ў развіцці транспарту, стварэнне першых бюро падарожжаў.

3. Перыяд паміж двума войнамі – пачатак станаўлення масавага турызму.

4. Пасля Другой сусветнай вайны – сучасны этап – масавы турызм, фарміраванне турыстычнай індустрыі як міжгаліновага комплексу па вытворчасці тавараў і паслуг для турызму [10, с. 7].

Даследчыкі лічаць, што «Першы этап вызначаецца як перадгісторыя турызму». Да XIX ст. падарожжы характарызаваліся прымітыўнымі сродкамі перамяшчэння, а само падарожжа з’яўлялася не мэтай, а сродкам яе дасягнення [10, с. 7].

Другі этап звязаны з павышэннем якасці і надзейнасці транспартных сродкаў, іх большай таннасцю, скарачэннем рабочага часу. Да таго ж, узнікаюць першыя гасцініцы, а к сярэдзіне XIX ст. – першыя бюро падарожжаў, пашыраецца турыстычны попыт [10, с. 8].

Калектыў аўтараў (А. Н. Дулаў, К. А. Дзюхова, Д. В. Юрчак.) у манаграфіі «Гісторыя падарожжаў і турызму» аналізуе розныя варыянты перыядызацыі, як айчынных, так і замежных, і прыходзіць да высновы, што ў гісторыі турызму можна выдзеліць наступныя этапы:

- перадгісторыя турызму (ад старажытнасці да пачатку XIX ст.);
- элітарны турызм (ад пачатку XIX да пачатку XX ст.);
- пачатак станаўлення сацыяльнага турызму (ад пачатку XX ст. да Другой сусветнай вайны);
- масавы турызм (ад Другой сусветнай вайны да нашых дзён) [6, с. 29].

Першы этап аўтары называюць «протатурызмам», які заклаў асновы турызму XIX ст. У разглядаемы намі перыяд (ад пачатку XIX да пачатку XX ст.), на думку аўтараў, турызм узнікае як сацыяльная з’ява дзякуючы развіццю капіталізму і росту матэрыяльнай забяспечанасці асобных слаёў насельніцтва, «транспартнай рэвалюцыі», удасканаленне сэрвісу. Аднак «турыстычныя паездкі хоць і насілі масавы характар, тым не менш, былі даступныя далёка не ўсім. Апошнія і абумовіла элітарны характар турызму ў XIX ст.» [6, с. 30].

Н. М. Якуш у вучэбным дапаможніку «Гісторыя і геаграфія турызму ў Беларусі» таксама апіраецца на прапанаваную перыядызацыю [19]. На думку даследчыцы ў XIX ст. «адбываецца станаўленне ўласна турызму». Як і папярэднія аўтары, Н. М. Якуш лічыць турызм у азначаны час элітарным, так як падарожнікі складалі нязначную меншасць грамадства, а перадумовы яго з’яўлення бачыць у прамысловым перавароце, урбанізацыі і фарміраванні новай сацыяльнай структуры грамадства [19, с. 21].

І. Н. Яхнавец звяртаецца да грамадзянскага заканадаўства ў турыстычнай сферы і прапануе перыядызацыю, у аснову якой пакладзена ступень прававога рэгулявання станаўлення і развіцця турыстычнай дзейнасці на тэрыторыі Беларусі. Даследчык выдзяляе пяць этапаў: першы этап – да XIII в.; другі – XIII в. – 1917 г.; трэці – 1917–1969 гг.; чацвёрты – 1969–1991 гг.; пяты – 1991–2010 гг. Пачатак фарміравання турыстычнага заканадаўства аўтар адносіць да часоў ВКЛ, але лічыць, што «толькі пачынаючы з XIX ст. можна гаварыць аб яго нарматыўным прававым рэгуляванні ў сучасным сэнсе» [20, с. 171]. На нашу думку, аб’яднанне ў другім этапе таго значнага гістарычнага перыяду прадстаўляецца даволі спрэчным, так як за гэты час адбываецца значная эвалюцыя грамадзянскага заканадаўства, да таго ж беларускія землі з XIII в. па 1917 г. знаходзіліся ў складзе розных дзяржаў. Трэба адзначыць, што аўтар ужывае тэрміны «класіфікацыя»

і «перыядызация» турызму ў якасці сінонімаў, што на наш погляд з’яўляецца не зусім карэктным.

Адной з перадумоў зараджэння турыстычна-экскурсійнай справы ў Беларусі з’яўляецца навукова-даследчая дзейнасць па вывучэнні краю. Пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі ў выніку падзелу Рэчы Паспалітай пачынаецца этап комплекснага вывучэння Беларусі расійскімі навукоўцамі (І. І. Ляпёхін, В. М. Севергін, М. К. Любаўскі, І. І. Жылінскі і інш.), дзяржаўнымі органамі і ваенным ведамствам. Такія даследаванні аказалі значны ўплыў на фарміраванне ўяўленняў аб Паўночна-Заходнім краі [6, с. 96; 16, с. 31]. Для фарміравання новай беларускай культуры, стварэння айчынай турыстычнай справы, вучоныя адзначаюць важнасць падарожжаў і экспедыцый па родным краі вучоных-выхадцаў з беларускіх губерняў А. П. Сапунова, І. Гарбачэўскага, Е. Р. Раманова, Н. Нікіфароўскага і інш. [19, с. 63; 13, с. 24]. Важкі ўклад у вывучэнне краю ўнёс і М. В. Каяловіч, які ў 1862 г. наведаў найбольш значныя гарады Беларусі [9].

Гісторыкі таксама закранаюць пытанне ўдзелу нашых суайчыннікаў у навуковых даследаваннях Расійскай імперыі па ўсяму свету (О. М. Кавалёўскі, Гашкевіч, К. М. Ельскі, І. П. Чэрскі, І. Дамейка, Н. К. Судзілоўскі і інш.) [19, с. 65–66; 6, с. 98–99].

Беларускія вучоныя немалаважнае значэнне для станаўлення турыстычна-экскурсійнай дзейнасці надаюць краязнаўчым даследаванням прадстаўнікоў мясцовай шляхты і творчай інтэлігенцыі. Сярод іх вылучаюць У. Сыракомлю (Людвік Кандратовіч), П. Шпілёўскага, Ю. Нямецвіча, Н. Орду і інш. [6, с. 96–97]. Аб наяўнасці ў XIX ст. грамадска-краязнаўчага руху, які спрыяў развіццю турызму, указвае Л. М. Гайдукевіч з суаўтарамі [13, с. 23]. Гэту думку падзяляе і І. В. Грабянчук, які сцвярджае, што: «У Беларусі на працягу другой паловы XIX – пачатку XX ст. краязнаўства паступова набывала папулярнасць сярод шырокіх колаў насельніцтва, перастаўшы быць справай толькі асобных даследчыкаў-энтузіястаў» [5, с. 55]. Наяўнасць добрых традыцый краязнаўства на базе Вільні і Гродна яшчэ ў канцы XVIII – XIX ст. адзначае С. І. Бусько [4, с. 102].

Падарожжа па беларускіх губернях ажыццяўляюць і польскія пісьменнікі і даследчыкі: Ю. Крашэўскі, К. Кортны, Я. Маяркевіч, Э. Хлапцікі [6, с. 96]. Наведваюць Беларусь і замежныя вандроўнікі (Р. Пінкертон, Д. Рэйнбек, Б. Тэйлар).

У работах, прысвечаных гісторыі турызму, пэўная ўвага надаецца сацыяльна-эканамічным аспектам развіцця беларускага грамадства ў XIX – пачатку XX ст., што дазваляе прасачыць уплыў эканамічных змен на эвалюцыю транспартных сродкаў, развіццё інфраструктуры і сэрвісу, сродкаў сувязі, паляпшэнне шляхоў зносін [6, с. 98].

Адным з пытанняў у даследаваннях прадстаўнікоў сучаснай айчыннай гістарыяграфіі з’яўляецца і высвятленне перыяду, з якога турызм можна лічыць масавай з’явай. Штуршком для пераўтварэння падарожжаў у масавую з’яву даследчыкі лічаць будаўніцтва чыгунак [6, с. 99; 13, с. 24]. У той жа час Н. М. Якуш асобна падкрэслівае, што «... турыстычная інфраструктура складалася і ўмацоўвалася і па меры пракладкі па тэрыторыі Беларусі пасіраваных дарог...» [19, с. 79].

Большасць навукоўцаў звязваюць станаўленне масавага турызму ў Беларусі са з’яўленнем веласіпеда і дзейнасцю ў беларускіх гарадах аддзяленняў Рускага таварыства веласіпедыстаў-турыстаў [6, с. 100; 19, с. 81; 13, с. 24]. Найбольш лаканічнае адлюстраванне гэта пытанне знайшло ў артыкулах С. І. Бусько, які займаючыся праблемай развіцця спорту і фізічнай культуры на тэрыторыі Беларусі ў XIX – пачатку XX ст., закранае і пытанні развіцця веласіпеднага турызму, называючы веласіпед адным з сімвалаў экскурсійнай справы. У сваіх работах аўтар прыйшоў да высновы, што: «Веласіпед займаў адно з важнейшых месцаў у развіцці беларускага грамадства, якое імкліва змянялася на рубяжы XIX–XX стст. Ён стаў адным з цэнтраў развіцця спорту, ... спрыяў узнікненню турызму як масавай грамадскай з’явы» [3, с. 28].

Не абмінулі даследчыкі і станаўленне лячэбнага турызму на беларускіх землях [14; 13, с. 23; 19, с. 80–81]. Ужо ў першай палове XIX ст. жыхары Беларусі адпраўляюцца на мясцовыя мінеральныя крыніцы (Шклоў, Крычаў), серныя воды (Відзы), жалезістыя крыніцы ў Лагойску, а ў другой палове XIX ст. наведваюць прыватныя санаторыі ў Баркаўшчыне, а ў пачатку XX ст. лячэбніцу І. Здановіча. Як падкрэслівае калектыў даследчыкаў: «Першыя прыватныя санаторыі можна лічыць першымі аб’ектамі турызму, якія мелі мясцовае значэнне» [13, с. 23]. Да таго ж, яны звяртаюць ўвагу на той факт, што наведваць беларускія курорты маглі сабе дазволіць і не самыя багатыя грамадзяне. Згадваюцца падарожжы з мэтай адрадаўлення ў Крым і краіны Заходняй Еўропы [6, с. 99].

Акрамя спецыяльных даследаванняў пытанні станаўлення турыстычна-экскурсійнай справы ў XIX – пачатку XX ст. закранулі і іншыя гісторыкі, найбольш ў кантэксце тэм развіцця адукацыі. У цэлым неабходна адзначыць, што пытанне станаўлення і развіцця адукацыйнага турызму ў азначаны перыяд найбольш распрацавана. Адным з першых да яго разгляду звярнуўся С. Н. Багданаў. Аўтар адзначае, што на рубяжы XIX – пачатку XX ст. з’явіліся тэрміны «экскурсійны метадавыкладання» і «экскурсійная педагогіка», што сведчыць аб актыўным выкарыстанні экскурсій ў навуцальных працэсах, асабліва для прыродазнаўчых прадметаў, і ў выхаванні навучэнцаў. Так, у 1910 г. звыш 5 тысяч навучэнцаў Беларусі прынялі ўдзел у экскурсіях [1, с. 29]. Даследчык звяртае ўвагу на той факт, што ў навуцальных установах ствараюцца спецыяльныя экскурсійныя камісіі, якія

адказвалі за арганізацыю гэтых справы на працягу навучальнага года, а некаторыя планавалі нават больш 40 экскурсій у год.

Аб правядзенні прыродазнаўчых экскурсій у пачатковай школе ў 1900-я гг. нагадвае ў сваім артыкуле І. М. Шаруха [17, с. 79]. Цікавае даследаванне ў дадзеным кірунку праведзена Ф. Ігнатовічам. У прыватнасці, у яго працы прааналізавана арганізацыя навукова-даследчых і біёлагэкалагічных экскурсій ў дарэвалюцыйнай Беларусі. На аснове аналізу архіўных і музейных крыніц аўтар робіць вывад, што экскурсіі біёлагэкалагічнай накіраванасці з'явіліся ўжо ў другой палове XVIII ст. і звязаны з навукова-педагагічнай дзейнасцю Ж. Э. Жылібера [7].

Да пытання арганізацыі вучнёўскіх экскурсій, іх ролі ў навучальным працэсе ў XIX – пачатку XX ст., а таксама адносін да такой формы правядзення заняткаў з боку Міністэрства народнай асветы звяртаецца С. І. Бусько. Аўтар вызначае асаблівасці арганізацыі і правядзення турызму ў нацыянальных рэгіёнах Расійскай імперыі, у тым ліку Беларусі, і лічыць іх адной з форм мірнай барацьбы за захаванне культурнай самабытнасці, і прыводзіць пазіцыю «Нашай Нівы» па дадзеным пытанні [4]. Таксама вызывае цікавасць артыкул аўтара, прысвечаны воднаму падарожжы кадэтаў Полацкага корпуса ад Полацка да Рыгі [2].

На аснове аналізу інфармацыі, змешчанай у газеце «Гомельскае слова», А. Г. Яшчанка падрабязна апісала правядзенне вучнёўскіх экскурсій навучальнымі ўстановамі Гомеля ў пачатку XX ст. [21]. В. М. Астрога разгледзіла арганізацыйныя моманты, асаблівасці і кірункі адукацыйных паездак і экскурсій настаўнікаў Беларусі ў пачатку XX ст. [11].

А. Л. Ільін да фактараў, якія спрыялі актыўнаму развіццю школьна-экскурсійнай справы, адносіць паляпшэнне шляхоў зносін і павышэнне матэрыяльнага ўзроўню жыцця насельніцтва, а таксама разуменне педагогамі і настаўнікамі эфектыўнасці такога сродка навучання і выхавання. Так як і С. І. Бусько, даследчык звяртае ўвагу на падтрымку вучнёўскіх экскурсій з боку дзяржаўнай улады з мэтай выхавання моладзі ў «манархічна-рэлігійным духу» [8, с. 48]. А. Л. Ільін, выкарыстоўваючы багаты мясцовы факталагічны матэрыял, разглядае развіццё экскурсійнай справы ў навучальных установах Пінска і робіць вывад, што да пачатку XX ст. «Пінск стаў буйнейшым цэнтрам арганізацыі і правядзення школьных экскурсій на тэрыторыі сучаснай Беларусі...» [8, с. 51].

На аснове аналізу даследаванняў беларускіх гісторыкаў складаецца ўражанне, што экскурсіі ў навучальным працэсе ў другой палове XIX – пачатку XX ст., асабліва пры выкладанні прыродазнаўчых прадметаў, выкарыстоўваліся нават часцей, чым у сучасным.

Такім чынам, у сучаснай беларускай гістарыяграфіі паўтараюцца ідэі адсутнасці на тэрыторыі Беларусі да пачатку XX ст. масавага турыстычна-экскурсійнага руху. Сярод прычын такой сітуацыі даследчыкі выдзяляюць

слабасць нацыянальнай інтэлігенцыі, якая не змагла ўзначаліць экскурсійна-турыстычную справу, адсутнасць земстваў і палітыку русіфікацыі, што праводзілася расійскай уладай [4, с. 102]. Як адзначае Н. М. Якуш, «Геаграфія турыстычна-экскурсійнай дзейнасці ахоплівала ў асноўным цэнтральныя і паўднёвыя рэгіёны Расіі, а беларускія губерні заставаліся культурнай і палітычнай перыферыяй імперыі» [19, с. 78]. Гэта меркаванне падзяляюць М. Гайдукевіч, А. І. Тарасёнак і інш.: «У той час беларускія землі былі прамыслова адсталай правінцыяй Расійскай імперыі і ў сувязі з гэтым уступалі па шэрагу сацыяльна-эканамічных паказчыкаў ўзроўня жыцця, што абцяжарвала развіццё турызму» [13, с. 22]. Нягледзячы на гэта, абсалютная большасць даследчыкаў згодна з тым, ў XIX ст. адбываецца станаўленне «турыстычнай Беларусі»: экскурсійны метадактыўна ўкараняецца ў навучальны і выхаваўчы працэс, пашыраецца краязнаўства, пачынаецца выданне турыстычна-даведачнай літаратуры [18, с. 64], «зародзіліся формы турызму, звязаныя з лячэннем, аздараўленнем, пазнавальнай і спартыўнай дзейнасцю» [13, с. 24], ствараюцца новыя шляхі зносін, удасканалюецца транспарт, інфраструктура, сэрвіс і г. д.

Тым не менш, кароткі агляд стану распрацаванасці праблемы паказвае недастатковую ступень вывучанасці пытання станаўлення і развіцця экскурсійна-турыстычнай справы на тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII – пачатку XX ст. у навуковай гістарычнай літаратуры. Адным з напрамкаў далейшых даследаванняў можа стаць напісанне асобнай комплекснай працы.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Багданаў, С. Н. Арганізацыя школьных экскурсій у дарэвалюцыйнай Беларусі / С. Н. Багданаў // Адукацыя і выхаванне. – 1996. – № 2. – С. 28 – 31.
2. Бусько, С. И. «Из варяг в греки»: плавание кадет полоцкого корпуса в Ригу как пример системы физического воспитания нового типа / С. И. Бусько // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по Новой и Новейшей истории: сб. науч. тр. / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Минск: РИВШ, 2019. – Вып. 3. – С. 207–214.
3. Бусько, С. И. Велосипед в повседневной жизни белорусских губерний (конец XIX – начало XX в.) / С. И. Бусько // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Минск: БДУ, 2014. – Вып. 9. – С. 22–29.
4. Бусько, С. И. Экскурсионно-туристическая деятельность в системе образования в белорусских губерниях (начало XX в.) / С. И. Бусько // София. – 2017. – № 1. – С. 101–106.
5. Грабянчук, И. В. Крайзнаўства як сацыяльная з’ява ў Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. і яго выхаваўчае значэнне патрыятызм і патрыятычнае выхаванне в контексте вызовов современности: материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 16–17 мая 2019 г. / И. В. Грабянчук // Институт пограничной службы Республики Беларусь; гл. ред. Г. П. Коршунов. – Минск: ИПС РБ, 2019. – С. 54–56.

6. Дулов, А. Н. История путешествий и туризма: монография / А. Н. Дулов, К. А. Дюхова, Д. В. Юрчак. – Витебск: Витеб. гос. ун-т, 2011. – 139 с.

7. Игнатович, Ф. Организация научно-учебных экскурсий биологическо-экологической направленности в учреждениях образования северо-западного региона дореволуционной Беларуси / Ф. Игнатович // Румлёўскія старонкі: турыстычны патэнцыял нацыянальнай культурна-гістарычнай спадчыны Панямоння: матэрыялы III адкрытай рэгіянальнай навука.-прак. канф. па праблемах рэгіяналістыкі і краязнаўства «Румлёўскія чытанні», Гродна, 19 лютага 2009 г. / Гродненскі дзяржаўны ун-т; рэдкал.: В. В. Швед [і інш.]. – Гродна, 2010. – С. 52–61.

8. Ильин, А. Л. Организация и проведение экскурсий в учебных заведениях дореволуционного Пинска / А. Л. Ильин // Туризм и гостеприимство: научно-практический журнал. – 2014. – № 1. – С. 47–52.

9. Кузьма, Д. І. Падарожжа М. В. Каяловіча па Беларусі ў 1862 г. / Д. І. Кузьма // Вышэйшая школа – 2010. – № 3. – С. 55–58.

10. Организация туризма: учеб. пособие / А. П. Дурович [и др.]; под ред. Н. И. Кабушкина. – Минск: Новое знание, 2003. – 632 с.

11. Острога, В. М. Образовательные экскурсии и поездки учителей Беларуси (начало XX в.) / В. М. Острога // Из истории науки Беларуси: к 25-летию исторического факультета БрГУ им. А. С. Пушкина: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конференции, Брест, 25–26 нояб. 2016 г.: в 2 ч. / БрГУ им. А. С. Пушкина. – Брест, 2018. – Ч. 1. – С. 236–243.

12. Трацяк, І. І. У вытоках беларускай гасціннасці / І. І. Трацяк // Туризм в Республике Беларусь: состояние и перспективы развития: материалы Респуб. науч.-прак. конф., Гродно, 19–20 нояб. 2009 г. / Гродненский гос. ун-т; редкол.: И. И. Веленто, С. В. Донских (гл. ред.) [и др.]. – Гродно, 2011. – С. 95–101.

13. Туризм в Беларуси: пособ. для студентов факультета международных отношений специальности Э.01.09.00 «Менеджмент» специализации Э.01.09.10 «Менеджмент международного туризма» / Л. М. Гайдукевич [и др.]. – Минск: БГУ, 2001. – 133 с.

14. Фоменок, О. И. История оздоровительного туризма в Республике Беларусь / О. И. Фоменок // Современные технологии в сфере туризма, гостеприимства, рекреации, экскурсоведения и физической культуры: материалы Междунар. науч.-практ. конф., проводимой в рамках VIII Форума творческой и научной интеллигенции государств – участников СНГ, Минск, 24 сент. 2013 г.: в 2 ч. / Межгосударственный фонд гуманитарного сотрудничества государств-участников СНГ; редкол.: Т. Д. Полякова (гл. ред.) [и др.]. – Минск, 2013. – Ч. 1. – С. 119–121.

15. Шаповал, Г. Ф. История туризма / Г. Ф. Шаповал. – Минск: РИВШ, 2002. – 255 с.

16. Шаповал, Г. Ф. История туризма Беларуси / Г. Ф. Шаповал. – Минск: РИВШ, 2006. – 164 с.

17. Шаруха, І. М. Гісторыя пачатковай прыродазнаўча-геаграфічнай адукацыі на Беларусі (1860–1920) / І. М. Шаруха // Адукацыя і выхаванне. – 1999. – № 1–2. – С. 78–83.

18. Якуш, Н. М. Историческое наследие и культурный туризм Беларуси / Н. М. Якуш // Труды БГТУ: научный журнал. – 2020. – № 1. – С. 64–68.

19. Якуш, Н. М. История и география туризма в Беларуси: учеб. пособие для учреждений высшего образования по специальности «Туризм и природопользование» / Н. М. Якуш. – Минск: БГТУ, 2012. – 212 с.

20. Яхновец, И. Н. Периодизация гражданского законодательства о туризме от зарождения белорусской государственности до нашего времени / И. Н. Яхновец // Право.by. – 2011. – № 1. – С. 171–176.

21. Яценко, О. Г. Ученические экскурсии гомельчан накануне Первой мировой войны / О. Г. Яценко // Известия Гомел. ун-та им. Ф. Скорины. – Гомель, 2010. – № 6(63). – С. 205–211.

(Дата падачы: 22.02.2022 г.)

A. С. Кандраценка

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск

A. Kandratsenka

Belarusian State University, Minsk

УДК 94(437.3)“1939/1945”

НЯМЕЦКАЯ ПАРТЫЯ І ЯЕ ўПЛЫў НА СТАНОВІШЧА КАРПАЦКІХ НЕМЦАў У СЛАВАЦКАЙ РЭСПУБЛІЦЫ ў ГАДЫ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

THE GERMAN PARTY AND ITS INFLUENCE ON THE SITUATION OF THE CARPATHIAN GERMANS IN THE SLOVAK REPUBLIC IN THE YEARS OF THE SECOND WORLD WAR

У артыкуле разглядаецца уплыў Нямецкай партыі на становішча карпацкіх немцаў Славацкай Рэспублікі ў 1939–1945 гг. Асобая ўвага надаецца станаўленню партыі, яе структуры і арганізацыі. Вызначаны правы статус, роля і месца Нямецкай партыі ў славацкай палітычнай сістэме і сярод нямецкага насельніцтва Славакіі. Акрэслена дзейнасць уласных ваенізаваных фарміраванняў, культурных і спартыўных аб'яднанняў, нямецкамоўных адукацыйных устаноў. Нямецкая партыя выступала рэгулятарам узаемаадносін паміж Берлінам і Браціславай. Дадзена ацэнка арганізацыйным мерапрыемствам па эвакуацыі немцаў з тэрыторыі Славакіі падчас і пасля Славацкага нацыянальнага паўстання.

Ключавыя словы: Славацкая Рэспубліка; карпацкія немцы; Нямецкая партыя; эвакуацыя нямецкага насельніцтва.

The article examines the influence of the German party on the position of the Carpathian Germans in the Slovak Republic in 1939–1945. Particular attention is paid to the formation of the party, its structure and organization. The legal status, role and place of the German party in the Slovak political system and among the German population of Slovakia are determined. The activities of their own paramilitary formations, cultural and sports associations, as well as